

УДК 908(4-282.243.7.043/.044)“16”
908(497.11)“16” ; 91:929 Марсили Ј. Ф.

Др Јелена Мргић, ванредни професор
Одељење за историју, Филозофски факултет, Београд
jmgic@f.bg.ac.rs

Оригиналан научан рад
Примљен 26.11.2017.
Прихваћен 04.12.2017.

Гроф Марсили и пловидба Ђердапом и средњим Подунављем*

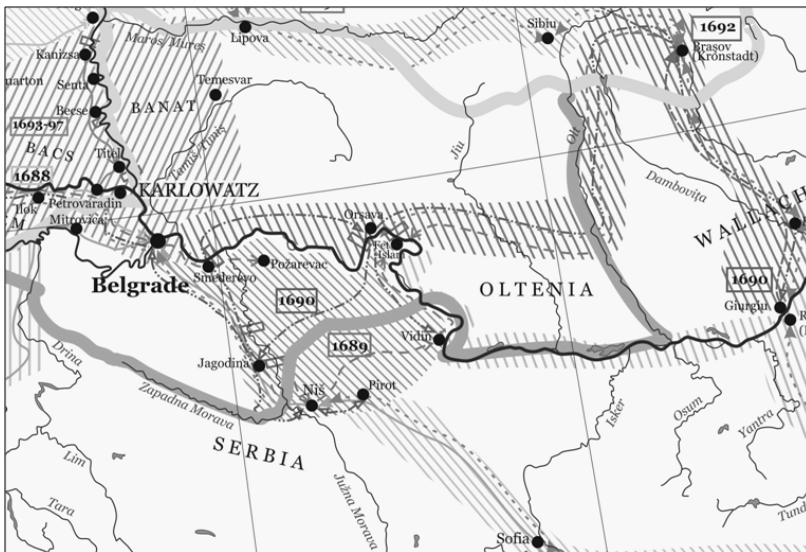
Апстракт: *Рад је посвећен једном кратком времену у животу грофа Марсилија, које се односи на његов боравак на ђердапском сектору Дунава, на његова испитивања реке и прављења понтонских мостова у оквиру војних кампања хабзбуршке војске против Османског царства у току 1689. и 1690. године. Оскудни наводи из Марсилијеве аутобиографије допуњени су другим изворима, савременим и познијим, писаним и картографским како би се боље дочарала слика о изузетним подвизима овог научника и инжењера, али и о другачијој, „чулној” (сенсору) историји пловидбе Ђердапом.*

Кључне речи: гроф Марсили (1658–1730), Дунав, Ђердап, Велики Бечки рат (1683–1699), картографија, историјска географија.

Колико год редова да се испише о животу и делима грофа Фердинанда Луиђија Марсилија (1658–1730), чини се недовољно да се обухвати све богатство и разноврсност његовог рукописног наслеђа и величанственост те јединствене личности у историји. Ерудиту, полихистора, *homo universalis*, који је спона између италијанског духа ренесансе и епохе просветитељства, немогуће је својатати и уметати у савремене уске научне дисциплине: он је јединствена појава пре и изнад свега према својој *curiosità inesauroibile* (незајажљивој, неута-

* Рад је представљен на научном скупу „Историја пловидбе Ђердапском клисуром”, који је одржан 27. и 28. септембра 2016, у организацији мр Гордане Каровић и Музеја науке и технике у Београду. Текст је такође део пројекта „Насеља и становништво српских средњовековних земаља (14. и 15. век)”, (ев. бр. 177010 – руководиоца: проф. др С. Мишић). Захваљујем проф. др Мирослави Мирковић за пажљиво читање рукописа о личности за коју обе гајимо најдубље поштовање и одушевљење.

живој радозналости). У два претходна рада бавила сам се првенствено Марсилијевим учесталим путовањима диљем, или *kreuz und quer*; југоисточне Европе, оцртавајући његове итинерере и извиђања терена желећи своју радозналост да задовољим о томе како је уопште било могуће остварити толико путовања у оновременим условима и по онаквим теренима – реке и баруштине, чретови, благишта, мртваје, хумови, дубраве и плавни лугови, планине, клисуре, мора и мореузи... Резултате сам уцртала на карти, са десетак различитих боја, са шрафираним подручјима које је Марсили стигао да сагледа и ухвати у рукописним картама, већином још необјављеним.¹ Полазећи од претходног увида у његов живот и делатност, овај рад усмеравам на кратко време од тек годину-две, но због те зиме године 1689/1690. проведене код Кладова и Пореча, чини ми се да су биле преломне у сазревању његове идеје о великом делу о Дунаву.²

Детаљ карте Марсилијевих путовања, извиђања и постављања понтонских мостова 1689–1690 (J. Mrgić, 2011)

¹ Mrgić, Jelena, „Tracking the mapmaker : the role of Marsigli’s itineraries and surveys at Karlowitz and Passarowitz”, u: *The peace of Passarowitz, 1718*, eds. C. Ingrao – N. Samardžić – J. Pešalj, Purdue University Press, 2011, str. 221–237, са црно-белом картом Марсилијевих путовања; иста, „Criss-Crossing the Danube with Marsigli”, *Београдски историјски гласник* 2 (2011), 165–176, ilustr.

² *Autobiografia di Luigi Ferdinando Marsili*, a cura di Emilio Lovarini, Bologna 1930 (dalje: Marsili, *Autobiografia...*); Marsili, Luigi Ferdinando, *Danubius Pannonico-Mysicus, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustris et in Sex Tomos digestus*, I–VI, Hagae comitum & Amstelodami 1726.

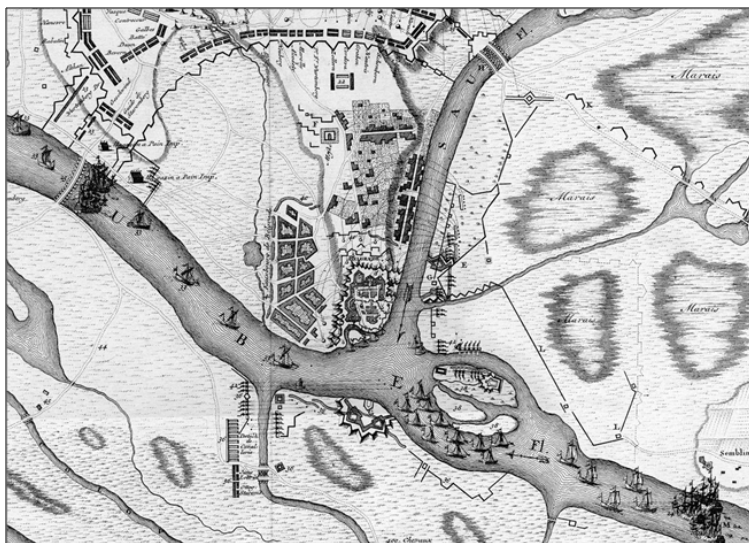
Војна страна његовог посла, разлог због којег је био ангажован у хабзбуршкој армији, није ми досад била блиска, те сам, опет због своје радозналости, потражила одговоре из војне хидроинжењерије и логистике о томе какви су бродови могли да служе за састављање понтонских мостова, како су транспортовани или прављени, анкеровани, увезивани и слично. Познато је да је један од Марсилијевих учитеља био чувени италијански инжењер Монтекучоли, а савременик – још чувенији француски маршал Вобен, заслужан за формулисање „уметности одбране и опсаде”, фортификација и артиљерије.³

Све до те зиме 1689. гроф Марсили био је ангажован у овладавању преласка и пловидбе Дунавом низводно од Беча, дуж колена код Вишеграда и Ваца, преко Будима и Пеште, до Баје и даље до Петроварадина, где је први појмио и учртао оштру промену правца тока реке ка истоку, дуж гребена Фрушке горе, исправљајући све претходне картографе кад је реч о њиховој правој, дијагоналној линији дунавског тока до Београда. Надаље, ухватио је и учртао Дунаву паралелни ток Тисе, правећи понтонске мостове код Кањиже и Титела. Учртао је и успешну опсаду, односно аустријско освајање османског Београда, 6. септембра 1688. године, представљајући локације четири понтонска моста, што ће се показати као стратешки проверено средство у будућим опсадама града. Од Земуна је преко баруштина (атара села Бежаније и будућег Новог Београда) водио пут попличан дрвеним трупцима до леве обале Саве, где је почињао први понтонски мост, водећи право у Савску махалу подно Калемегдана. Западније је постављен понтонски мост до Аде Циганлије (*Isola de Cingari*), а затим још један, настављајући од Аде до десне обале реке. Највећи број понтонских чамаца водио је преко Дунава од банатске стране до дунавске јалије (плавна обала) у источном подножју Калемегдана.⁴ Такав исти распоред види се и код познијих приказа битака за Београд, односно карата које су илустровале такве догађаје, попут напада принца Еугена Савојског 1717. и опсаде генерала Лаудона 1789. године.⁵

³ Molnár, Monika, „An Italian information agent in the Hungarian theatre of war: Luigi Ferdinando Marsigli between Vienna and Constantinople”, u: *A Divided Hungary in Europe: Exchange, Networks and Representations, 1541–1699*, vol. 2, eds. Almosi, Gabor, Brzezinski, Szymon et. al, Cambridge Scholars Publishing 2014, 85–105.

⁴ Kisari, Balla György, *Marsigli tábornok térképei – Le mappe del generale Marsigli*, Budapest 2004, 174–175, 281. О другим likovnim prikazima ovog događaja koji je odjeknuo Evropom, vidi.: Abramović, Vladimir – Milica Cicmil, „Into the Terra incognita: Conquest of Belgrade in 1688 in European Engravings”, *Београдски историјски гласник* 5 (2014), 133–151, ilustr.

⁵ Kisari, *nav. delo*, 281; Hrabak, Bogumil, „Mostovi pod Beogradom u XVI i XVII veku”, *Godišnjak grada Beograda XXI* (1974), 5–12; Veselinović, Rajko, „Beograd od 1683. do 1717. godine”, *Godišnjak grada Beograda XV* (1968), 5–25. Karta Eugenove opsade 1717. godine – *Plan de la glorieuse bataille Donnée le 16. e. aout. 1717. proche de Belgrade : ...sous le comandement de S.A.S. Monseigneur le prince Eugène de Savoye*, potiče iz knjige: Dumont, Jean – Rousset, Jean de Missy, *Histoire Militaire du Prince Eugene de Savoye, du Prince et Duc de Marlborough, et du Prince de Nassau-Frise*, Vol. II, The

Опсада Београда принца Еугена Савојског – употреба понтонских мостова преко Саве и Дунава (1717)

Након аустријског освајања Београда, Срби из околине Оршаве напали су и порушили ту тврђаву, заробивши код Кладова лађе београдских Турака који су бежали ка Видину. Аустријски генерал Ветерани се таман договорио око висине њиховог откупа, али је примопредају прекинуо гроф Имре (Емерик) Текели, упадајући са влашке стране. Међутим, српски капетан Стефан Продан Штета осваја Кладово и одмах бива постављен за команданата тога града на кључном месту поред Дунава. Други српски капетан, Павле Несторовић Деак, позициониран је са својом четом у Смедереву, тако да је десна обала Дунава на том сектору, од Београда до Кладова, стављена под аустријску контролу. Продори принца Лудвига Баденског до Зворника и генерала Капраре до Ниша, крајем октобра и почетком новембра 1688, трпели су због лошег времена, тачније обилних падавина које су отежавале кретање, те непоузданог снабдевања, тако да су акције за ту ратну годину обустављене.⁶

Nague: Isaac van der Kloot, 1729. – доступна је на страници дигитализоване збирке „Beograd na starim mapama” Narodne biblioteke Srbije – http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/Kartografska_gradja/Beograd_na_starim_mapama/KR-II-437#page/0/mode/1up (20.10.2016). Karta Laudonove opsade iz 1789. godine – *Belagerung Belgrads durch die k. k. Armee unter Feldmarschall Laudon, 1789*, доступна је у дигиталном облику на страници Виртуеног музеја Дунава: <http://virtuelnimuzejdunava.rs/home/plan-of-the-siege-of-belgrade-by-the-austrians-1789.i-213.208.html> (10.10.2016).

⁶ Ивић, Павле, *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања Потиско-поморшке границе (1703)*, Нови Сад 1929, стр. 270–275; Samardžić, Nikola, „Imre Tekeli na Dunavu (1688–1690)”, *Istorijski časopis* 36 (1989), str. 81–97. О стању у Османском царству исцрпно: Katić, Srđan, *Jegen Osman-paša*, Beograd 2001.

Принц Баденски је у пролеће 1689. године постављен за главнокомандујућег у рату против Османског царства, с мандатом да освоји Ниш и да заокретом ка југозападу избије на Јадранско море и на тај начин одвоји Босну и Херцеговину од остатка Царства. Полазећи из Београда, Баденски следи десну обалу Дунава, шаљући Марсилија у извидницу да направи прелазе преко Велике Мораве. Он је нашао најпогодније место непосредно пре рачвања реке у велику делту којом се уливала у Дунав, како је он то приказао на Секцији XII у другом тому „Danubiusa”. Принц је 6. јула боравио у Смедереву, а затим, испровоциран поновљеним упадима Имреа Текелија преко Дунава, те његовим преотимањем Кладова и Оршаве, кренуо му је у сусрет, прешао Мораву преко Марсилијевог понтонског моста и утаборио се код Пожаревца. Остаје у овом кампу три недеље, да би се на вест како османске трупе крећу из Ниша, хитро упутио на југ. Проблем приликом напредовања војске представљале су речице које су се са истока сливале у Велику Мораву, попут Ресаве, где је код Грабовице недалеко од Свилајнца Марсили успешно организовао прелазак реке. Марсили наводи у „Аутобиографији” како је принц Баденски био веома изненађен јер није имао поверења у мост састављен од „слабашних бродића” (*navicelle tanto deboli*), заправо чунова (*piccolo barchette, albori incavati, detti gianaky*), какве је користило локално становништво. Потом је Марсили, овог пута користећи бродове које је аустријска војска довукла на запрежним колима, подигао нови, чврсти понтонски мост (*ponte stabile*) преко Мораве код Јагодине и то толико добро уз помоћ локалних српских водича (*raziani esperti per guide*) да је принц Баденски добио две битке у два дана – 29. августа код Лапова и 30. августа код Баточине. У војсци која напредује ка Нишу, у опсади и освајању града 25. септембра, Марсили је на лицу места. Он је, према сопственим белешкама, једини сматрао да су сада врата ка Софији широм отворена и да не треба пропустити ово прилику. Међутим, његов глас био је усамљен.⁷

Наиме, скоро јесен, непознавање терена и процене количине хране за војску и теретне животиње одредили су даљи смер кретања аустријске војске. Одвајајући делове војске за генерале Пиколоминија и Ветеранија, принц Баденски 6. октобра креће из Ниша ка Видину, одакле су Турци у међувремену напали и спалили Кладово и Оршаву. Марсили је једини који уме да пронађе врсне локалне водиче који ће их држати на траси античког пута *Naissus – Bononia*, од Ниша преко Сврљига и долином Тимока до Дунава и Видина.⁸

⁷ Marsili, *Autobiografia...*, 108–115; Stoye, John, *Marsili's Europe 1680–1730. The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso*, Yale University Press, New Haven / London 1994, pp. 65–68 (dalje: Stoye J., *Marsigli's Europe...*).

⁸ О античком путу *Naissus–Bononia*, вид. најновије: Mirković, Miroslava, *Rimljani na Đerdapu – Istorija i natpisi*, Zaječar 2015, са изворима и литературом; вид. одговарајућу секцију у: *Digital Atlas of the Roman world*, at <http://pelagios.dme.ait.ac.at/maps/greco-roman/> (7. октобар 2016).

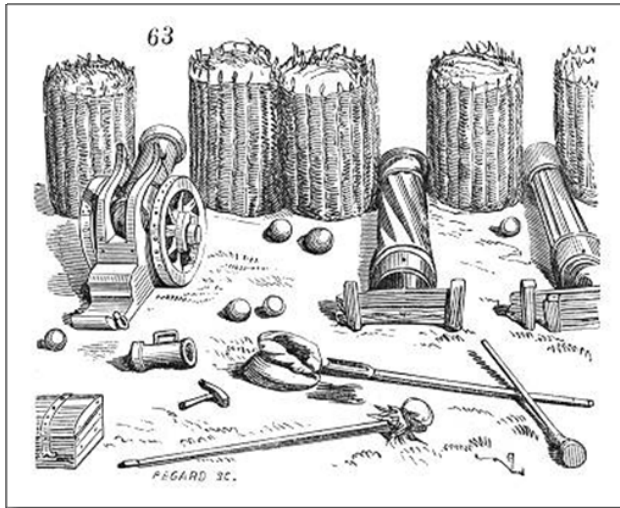
Пут је био веома напоран, трајао је 12 дана, те се Баденски 13. октобра спушта ка Видину и заузима га од Османлија,⁹ а затим оставља капетана Продана да га чува. Одлучио је да се не излаже опасности татарских пљачкашких чета с оне стране реке, односно, на левој обали Дунава, па следи његов вијугави ток десном обалом узводно до Кладова (Fetislama), где стиже 25. октобра. Како Марсили наводи у „Аутобиографији”, чим су приспели у Фетислам, принц му је нестрпљиво наредио да се утврђење обнови док чекају да пристигну чамци за понтонски мост (*barche de' ponti*). Марсили пише како је у међувремену стигао да, уз помоћ више од стотину људи, прионе на проучавање остатака чувеног Трајановог моста, најављујући: „како ће се видети у мом Трактату о Дунаву” (*come tutto apparirà nel mio Trattato del Danubio*). Будући да је имао задатак да направи мост који више одговара потребама војних одреда, изабрао је друго место, два сата узводно од остатака античког моста, код Велике Аде (*Banul Ada*), а ниже брзак Гвоздених врата (*Porta Ferrea*, Veliki Đerdap). Како би обезбедио чамце, Марсили је користио и плетене кошаре испуњене камењем (*gabbioni di vimini*), јер је водена струја јако ударала на том месту. Упркос неверици влашких становника да је тако нешто могуће, Марсили је с Баденским и са пратећом војском прешао преко моста који је управо направио.¹⁰

Овој секцији Дунава Марсили је посветио текст и гравир у другом тому свог „Danubiusa”, али и једну рукописну мапу, која је другачије оријентисана. Први приказ – „Danubii Cataracta maxima ab incolis dicta Porta Ferrea” више је усмерен на показивање мајсторства римских инжењера у савладавању брзак Ђердапа (*Intelligentia & experientia Romana, quae unice collimabat ad conferenda naturae beneficia cum beneficiis artis, ut Danubii propugnaculum metum inuteret Barbaris conterminis...*, Danubius t. II, p. 18.), оцртавајући линијом пловидбене путеве чунова за време ниског и високог водостаја и остатке канала код Сипа.¹¹

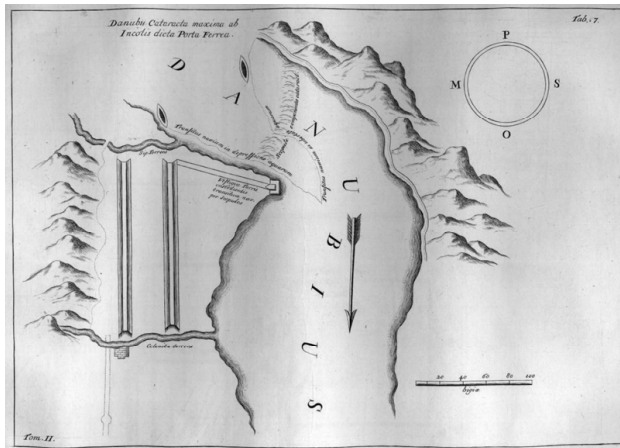
⁹ Видин је служио као зимовалиште Текелију и његовим трупама током 1687–1688, 1692–1693, и 1696–1697, вид.: Gradeva, Rossitsa, „War and Peace along the Danube: Vidin at the End of the Seventeenth Century”, *Oriente Moderno, Nuova serie*, Anno 20 (81), 2001, p. 161, <http://www.jstor.org/stable/25817750> (30.01.2013); иста, „Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries”, *Proceedings of the British Academy* 156 (2009), pp. 331–351.

¹⁰ Marsili, *Autobiografia...*, 119–120.

¹¹ Digitalno izdanje II toma: Univerzitetaska biblioteka Svetozar Marković, Beograd: <http://arhiva.unilib.rs/cirilica/dokument/1854/danubius-pannonico-mysicus-observationibus-geographicis-astronomicis-hydrographicis-historicis-physicis-perlustratus-et-in-sex-tomos-digestus-t-2-antiquitates-romanae-militares-ad-ultramque-ripam-danubii>.

Плетене кошаре с камењем (овде искоришћене за стабиловање топова), Марсилију су послужиле за анкеровање понтонских бродова¹²

„Danubii Cataracta maxima ab incolis dicta Porta Ferrea” – *Danubius*, t. II

Друга, необјављена, карта из фонда Универзитетске библиотеке у Болоњи јесте мапа урађена техником акварела, и дунавска вода се нежно зелени, уцрта-на су утврђења на потезу од Оршаве до Кладова и свака речна ада пажљиво је именована, али већина остаје непозната: *Cercouista*, *Tardur*, *Banul*, *Dringignar*,

¹² *Gabions*, према делу: Viollet-Le-Duc, Eugène, „Dictionnaire raisonné de l’architecture française du XIe au XVIe siècle”, Paris 1856, dostupno na Wikimedia Commons, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gabions.png> (22.11.2017).

Vragnak, Lezza, Trestinizza, Bazorchina. Управо су те формације у речном кориту, иако и оне доста променљивог положаја, биле изузетно погодно средство да се овлада прелазак преко Дунава. Онај мост код Аде Банул био је први од три понтонска моста у години дана које ће Марсили подићи на овом сектору Дунава, о чему ће бити речи у даљем излагању. Други важни подаци на мапи су ознаке теснаца – „Geurina”, први низводно од Оршаве, затим „Cassain” – Казан, што је погрешна убикација, али зато је „Porta Ferea o Cataracte” тачно уцртан између ушћа речица Сипа и Косовице/Колонице.¹³

Marsigli, *Danubius*, t. II, Sectio XIV – detalj

Марсилијево умеће и познавање тог терена изражено је и када се ова његова карта, а затим део његове XIV секције из *Danubiusa* упореде с познијом пловидбеном картом Дунава из 1789. године.¹⁴ Марсилијева бојена мапа Ђердапа

¹³ Marsili, „Le Fortificationi alle Porta Feree al Ponte di Traiano alle sponde, et Isole dentro del Danubio errecte dall’Impero Romane per diffusa d’un tanto sito” – BUB Ms. Vol. 48 с 5 – захваљујемо колегиници Мартини Кароли на дигиталној копији коју смо презентовали на конференцији, али немамо одобрење да карту овде публикујемо.

¹⁴ *Navigations-Karte der Donau von Semlin an bis zu ihrem Ausfluss ins Schwarze Meer...*, Georg L. von Lauterer, Siegfried von Tauferer, Wien 1789, чува се у картографској збирци Националне библиотеке Аустрије: (Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung), под сигнатуром: Alb.Port. 247-3, могуће је видети дигитални приказ на страници: <http://www.wildernis.eu/chart-room/?nav0=International&nav1=Donau%20Danube%20Black%20Sea&nav2=Donau%20Danube%20River&nav3=Lower%20Danube&nav4=1789-Navigationskarte> (20.10.2016).

Vid.: Mrgić, Jelena, „Dunav – skica za kartografski portret jedne reke”, u: *Dunavom od Bezdana do Beograda*, ur. Kostić, Đorđe, Beograd 2012, str. 217–258.

садржи више именованих речних ада и водотокова, те симболе вирова и брзака који су потом преузети у картографији Дунава. Његова секција XIV такође даје више топографских и хидрографских детаља Ђердапског дела Дунава.

Чим су бродови за мост стигли, постављени су где је Марсили утврдио да је најбоље. Принц Баденски је у друштву овог инжињера прешао Дунав 10. новембра 1689, па одлази најпре у Чернец, недалеко од Северина, а затим иду даље у Брашов (Кронштат). Ту је принц наредио Марсилију да се врати у Оршаву и преко реке, у Гребен, како би радио на трасирању пута десном обалом Дунава за потребе кретања аустријске војске од Београда до Кладова. Марсили наводи како се определио да направи себи заклон на острву Гребен, одакле је уз помоћ додељених инжењера почео да трасира пут, тражећи и добивши одобрење од царског двора за просецање планина. Није одолео да се не похвали како је већ крајем зиме стигао да прикупи не само „све могуће белешке о римским старинама на обалама Дунава већ и да забележим кретање риба, које су обилне у водама брзака”.¹⁵ У другом тому „Danubiusa”, на десном крају Секције XIII, источно од Голупца, и настављајући се на Секцију XIV до пред Гребен, Марсили је учртао пут и уписао „Via incisa rupe facta”¹⁶, што се понавља и на делу планинског обронка од Градине ка Трансдиерни (Текији, *Orsova in Servia*). Ихтиологији је посвећен цео четврти том „Данубиуса”, са чувеним морунама и гардама на Ади Кале, које поново помиње у шестом тому као очевидац етно-еколошке праксе специфичне за тај крај.¹⁷

¹⁵ Marsili, *Autobiografia...*, 121–122.

¹⁶ Остатке римског пута усеченог у десну обалу Дунава затекао је и Ото Дубислав Пирх, на свом путовању 1829. године – Ото пл. Дубислав Пирх, *Путовање по Србији у години 1829*, прев. др Драгиша Мијушковић 1899, Просвета – Београд 1983, стр. 101 (dalje: Пирх, *Путовање...*). Vid. i: Mihajlović, Vladimir V., „L. F. Marsilji – prvi antikvar Srbije”, *Etnoantropološki problemi* 10, sv. 3 (2015), str. 595–617.

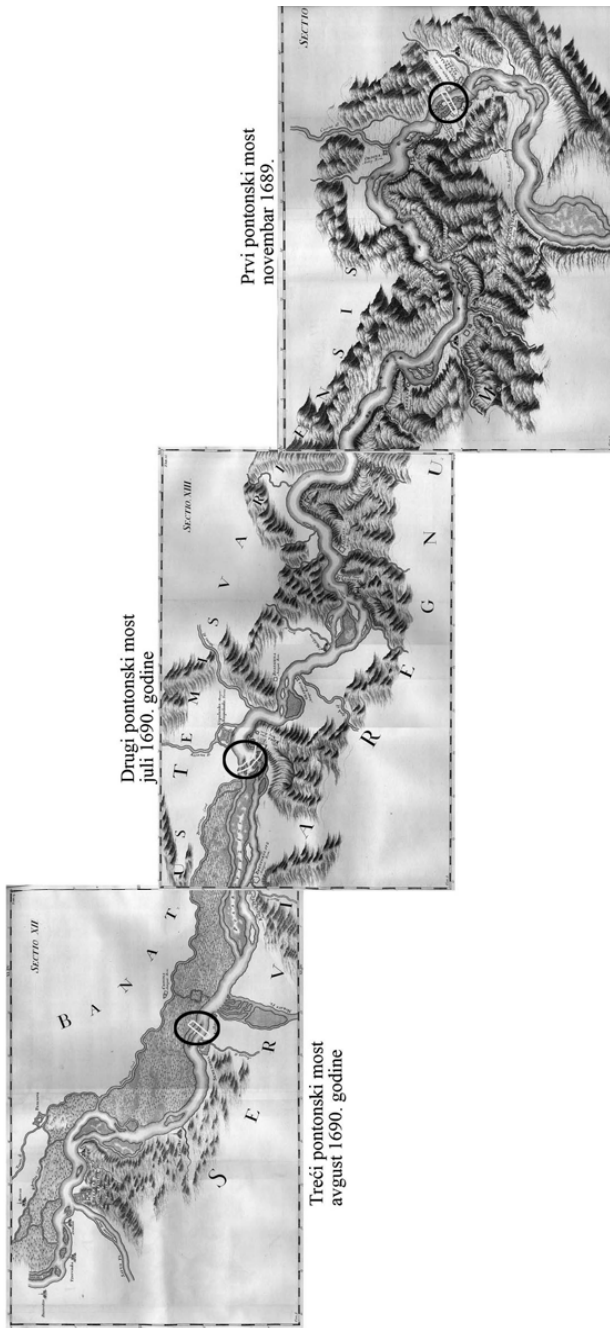
¹⁷ Danubius, t. II, t. IV, t. VI = дигитално издање Универзитетска библиотека Светозар Марковић, Београд: <http://arhiva.unilib.rs/cirilica/dokument/1854/danubius-pannonico-mysicus-observationibus-geographicis-astronomicis-hydrographicis-historicis-physicis-perlustratus-et-in-sex-tomos-digestus-t-2-antiquitates-romanae-militares-ad-ultramque-ripam-danubii>; <http://arhiva.unilib.rs/cirilica/dokument/1856/danubius-pannonico-mysicus-observationibus-geographicis-astronomicis-hydrographicis-historicis-physicis-perlustratus-et-in-sex-tomos-digestus-t-4-de-piscibus-in-aquis-danubii-viventibus-ab-aloyio-ferd-com-marsili>; <http://arhiva.unilib.rs/cirilica/dokument/1858/danubius-pannonico-mysicus-observationibus-geographicis-astronomicis-hydrographicis-historicis-physicis-perlustratus-et-in-sex-tomos-digestus-t-6-miscellanae-observationes>. (последњи пут приступљено: 20. новембар 2017).

О риболову и етно-еколошкој пракси, vid.: Petrović, Mihailo, *Ђердапски риболови у прошлости и садашњости*, *Sabrana dela* 14, Београд 1998 (dalje: Petrović, M., *Ђердапски риболови...*); Katić, Tatjana, „*Garde na Dunavu od XVI do XX veku*”, *Jugoslavenski istorijski časopis*, 1-2 (2001), str. 47–52; Bartosiewicz, Laszlo – Clive Bonsall – Vasile Şişu, „Sturgeon fishing in the middle and lower Danube Region”, u: Clive Bonsall, V. Boroneat, I. Radovanović (eds.), *The Iron gates in prehistory. New perspectives*, Oxford: Archeopress (2008), str. 39–54, http://www.research.ed.ac.uk/portal/files/539953/039_Bartwcz.pdf (10. 10. 2016).

Ни овај Марсилијев боравак на Дунаву није био дуг, јер га је почетком марта 1690. генерал Ветерани позвао да хитно дође у Ниш, те је Марсили морао све да остави и појури, стигавши да види ојачавање утврђења пред скорашњу османску офанзиву. Тек што је приспео, Ветерани га је отпослао назад у Гребен да настави посао на изградњи дунавског пута. Све до августа, током пролећних и летњих месеци, Марсили је поново имао довољно времена да испитује петрологију, хидрологију, флору, фауну и рибарство на Дунаву за своје величанствено дело. Стигао је и да обави свој војноинжењерски задатак – поставио је и други мост између (Уј/Јени, или Нове) Паланке (дан. Банатске Паланке) и Рама. Међутим, тај мост није одговарао потребама принца Баденског, који је 18. августа стигао у Београд, затим кренуо ка Коларима, а Марсилију је наредио да помери мост и постави га више узводно, јер ће се аустријска војска убрзо повући у Банат. Стога је нови, трећи по реду понтонски мост преко Дунава за кратко време наместио на потезу од Смедерева до Ковина. Марсили је записао да је морао да хита и у Јагодину, у камп генерала Ветеранија, који се повлачио пред османском војском. Принц Баденски је прешао Дунав 5. септембра 1690. преко Марсилијевог моста и креће с војском према Ердељу.¹⁸

На приложеним Секцијама XII–XIV (v. Kartu 2), Марсили је тачно приказао све главне промене смерова корита Дунава, главне брзаке и тадашњи распоред речних ада. Почевши испред Костолца (*Kastolatz*), с леве стране ушћа Млаве, поред обале се протеже велика Пожаревачка ада (*Posarovitz Ins.*). На десној обали Млаве учртао је „Breninkolatz”, односно Браничево, где је, као и код Костолца, утврдио постојање римских остатака. Мало даље низводно северни огранак Дунава – Дунавац (*Donavitza Canal*) спаја се с главним током на левој обали, и то делећи се у два мања крака и правећи низ мањих речних ostrva непосредно пре Рама, смеštenog на десној обали Дунава. Nasuprot њему, окружена ушћем Караша (*Karasha fl.*), учртана је Ујпаланка/Јенипаланка, као четвороугаона тврђава с кулама, знатно пространија од Рама. Испред ушћа Пека (*Ipek fl.*) и римског локалитета „Gradisca”, постојало је веће речно ostrvo, слично оном које се пружало низводно од Молдаве, варошице с црквом на левој обали Дунава. То ostrvo – Стара Молдава забележио је и Михаило Петровић крајем 19. века. На Марсилијевој карти прецизно је учртана и фамозна стена Бабакај пре улаза у Голубачку клисуру. Од Голупца до Гребена тачно је означио скретање тока Дунава ка југу, испред и поред кљуна Гребена шрафуром је означио брзаке, а кружићима вирове у дунавској води. Њихов положај на карти одговарао би катарактима Излаз и Тахталија, можда и каменитом платоу Врањ, где је било сужење пролаза воде на свега 220 метара. Ниже Гребена су у Марсилијево време постојала три мања речна ostrva ближе десној обали, а он сам се склонио на

¹⁸ Marsili, *Autobiografia...*, 122–124; Ивић, нав. дело, стр. 293–295; Stoye J., *Marsigli's Europe...*, pp. 92–96; детаљно: Katić, Tatjana, *Tursko osvajanje Srbije 1690. godine*, Beograd 2012.

Гроф Марсили и изградња понтонских мостова преко Дунава током војних кампања 1689. 1690. године (Ј. Мргић, 2016)

једну такву аду током зиме 1689/1690. године. Варошицу Пореч учртао је на ушћу неименоване речице, док се ушће реке „Poretza” налази нешто низводније. На том потезу, од римског локалитета „Gradisca”, преко шрафираних планина и брда, локалитета „Velluma” и „Mirova” до „Palankutza” (Брзе Паланке), и даље до Corvingrada, Марсили је повукао линију онога што је назвао „Via lapidibus strata”, пут поплочан каменом. Поречка река је, према Марсилијевој карти, направила две мање речне аде, али окружене вировима. Ниједан од Казана није именован на секцији XIV иако је драстично сужавање речног корита лепо представљено, промена смера тока ка североистоку, потом окука с једним острвом, два вира и две Оршаве са обе стране Дунава. Влашка Оршава је постављена на десној обали ушћа реке Черне (*Cserna f.*), а низводно је велики вир и једна већа ада, са низом мањих. То веће острво није именовано, али својим положајем одговара великој Ади Кале. Следе главни брзаци Ђердапа – означени само шрафуром, не и именом, непосредно пред ушће речице Сип са десне стране, потом низ мањих острваца и велико Банул острво. Одвојено су приказани „Cladova” и „Fetislam” на самој обали, док су већи остаци Трајановог моста учртани попреко и са влашке стране.

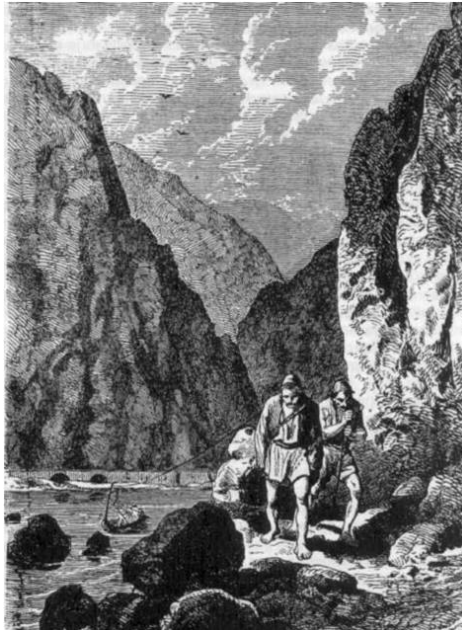
Оно што недостаје у Марсилијевом приповедању, које је окренуто више самопрезентацији инжењерских и техничких способности, надокнађују други наративни извори, као што су „Мемоари” генерала Ветеранија. Он је кренуо из Влашке и 20. децембра 1689. учрцао се с пратњом на 5-6 барки (мањих бродова), те добивши 60 влашких сељака да их вуку и извлаче, провео је неколико врло бурних, ветровитих и хладних недеља до Голупца, затим до Рама, одакле се копном упутио ка Нишу, где је стигао 9. јануара 1690. године.¹⁹ Узводно тељење бродова у дунавским теснацима овековечено је гравиром у делу Феликса Каница, *Србија – земља и народ*.²⁰

Низводно Дунавом путовало је царско посланство ка османском двору и у опису опата Симперта Нигла, 16. децембра 1699. године, турске шајке са по 16, 18 и 20 весала помогле су им да прођу теснаце од Голупца до Пореча, док је неколико немачких бродова изгубило весла, сударајући се међусобно због јаког ветра. Ова пловидба кроз „Гвоздена врата” је добро прошла, како каже опат Симперт, захваљујући божјој и помоћи св. Николе и турских шајки, будући да ове бројне брзаке и велико стење немачке лађе тешко могу да савладају.²¹

¹⁹ Veterani, Federico, *Memorie Del Maresciallo Conte Federico Veterani, Dall'Anno 1683. Sino All' Anno 1694*, р. 41 – дигитално издање: http://gdz.sub.uni-goettingen.de/dms/load/toc/?PPN=PPN720703123&DMDID=DMDLOG_0001 (7. 10. 2016).

²⁰ Kanitz, Felix, *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk – von der Römerzeit bis zur Gegenwart, Zweiter Band – Land und Bevölkerung*, Leipzig 1919, 521 – доступно на: <https://archive.org/stream/dasknigreichse02kaniuoft#page/520/mode/2up/search/Kazan>. (22. 11. 2017).

²¹ Niggel, Simpert, *Diarium, Oder: Ausführliche curiose Reiss-Beschreibung. Von Wien nach Constantinopel und von dar wider zuruck in Teutschland*, Schlüter in Augsburg 1701, digitalno izdanje: http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs3/object/display/bsb11246759_00089.html (30.10.2016.).

Каницов приказ тегљача бродова у пределу Казана

Друго, мање познато писано и визуелно сведочанство о пловидби дунавским брзацима потиче из пера трговца Николаса Ернста Клемана из 1768. године, чије писање прати једна гравира приказа самог Ђердапа и врло је стриповски стилизована – мала лађа с делимично покривеном палубом, као кућица с црвеним кровом, фигуре људи на задњем делу, док се прамац уздиже на дивљим таласима кроз које пробијају големе стене. Текст је врло узбудљив. Доносимо овде неке од најзанимљивијих опажања, а оскудност топографије надоместиће узбудљивост штива.²² Клеман је пошао 24. октобра из Београда, где су бродари већ према „турском начину” изменили брод, стављајући осам малих бочних весала на предњи део, док је на задњем било само једно крмено. Иако му се пре-

²² Nikolas Ernst Kleman (r. 1736 – c. 1800) – трговац дуваном у Прагу, потом у Бечу, а након овог путовања, изгледа да се скрасио у Јашију, где је отворио радњу, види: Pernitz, Erika, *Reise in Königreich Ungarn im 18. Jahrhundert*, PhD Thesis, Universität Wien, 2008, 188–191 – http://othes.univie.ac.at/3278/1/2008-12-17_8900956.pdf (3.11.2016); *Nikolaus Ernst Kleemanns Reisen von Wien über Belgrad bis Kilianova durch die Butschack-Tartarey über Cavshan, Bender, durch di Nogeu-Tartaren in die Crimm, dann von Karffa nach Konstantinopel, nach Smirna und durch den Archipelagum nach Triest und Wien, in den Jahren 1768, 1769 und 1770. Nebst einem Anhang von den besondern Merkwürdigkeiten der Crimmischen Tartaren. Zwente und bermehrte Aufgabe mit vielen Kupfern*, Leipzig, Johann Paul Krauss, 1773, p. 16–25. (dalje: Kleman, *Reisen von Wien über Belgrad bis Kilianova*) – дигитализовано издање на сајту: Sächsische Landesbibliothek, Staats- und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB), <http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/56301/11/0/>; gravira: <http://eng.travelogues.gr/item.php?view=56014> (7.10.2016).

део низводно од Београда више допао од угарских равница и ливада, најављује како их 30. новембра чека прелазак преко шест брзака Дунава, од којих су два посебно опасна и више застрашујућа него они низводно од Линца. Онда даје објашњење како се брзаци састоје од подводних стена које препречују корито реке и праве страшне брзаке и буку, док је речна струја веома снажна. Први такав јак пад воде уз страшну буку описао је узводно од турског села Пореча (*Burotscha*), те чим су их прошли, а реч је о Излазу и Тахталији, пристали су на горње острво. Према локацији, рекло би се да је то исто острво низводно од Гребена где је Марсили себи направио склониште у зиму 1689/1690, и ту су морали да сачекају чак три дана да ветар ослаби, тако да су кренули даље тек 2. новембра. Судаћи према сезони – крај октобра, тај силовити ветар што омета пловидбу била је кошава. Дружина је ипак искористила паузу да се, рекло би се за утеху, снабде вином, које је, како Клеман наводи, „овде одиста јако добро”. На карти првог јозефинског катастарског пописа Хабзбуршке монархије (1768–1787) записано је да је попреко тока Дунава „Излаз – врло опасна возња” („Islas – Eine gefährliche Fahre”), са уцртаним смеђим громадама стења које штрче изнад површине реке..

Следеће што је Клеман опазио била је велика стена звана „Innick”, што би одговарало стени Калник на улазу у теснац Велики казан, и ту је приметио једну велику рупу у стеновитом зиду на левој обали. Потом су му бродари испричали причу о њеном наводном постанку: двојица лађара била су заробљена два месеца у свом чуну у леду и од велике глади настала је таква рупа. Реч је, међутим, о Ветеранијевој пећини, која се одмах на улазу у теснац види, како је и уцртана на „Navigationskarte” из 1789. године. Била је импозантније појаве пре изградње акумулационог језера, као што се види на Бартлетовој гравири из 1844. године, која прати Битијево приповедање о Дунаву.²³

Недуго потом стижу у Оршаву, где је граница удаљена „на пушкомет” и послушали су савет да због ниског водостаја сачекају турске лађаре који су нетом отишли да спроведу један турски брод низ Гвоздена врата. Причање постаје драматично, па каже: „Тај 3. новембар био је за мене један ужасан дан.” Наиме, Клеман је одлучио да не иде пешке дуж обале, већ да остане на броду, јер их је јаничар уверавао како је много пута туда срећно бродио. Четворица искусних лађара ставила су на крај лађе једно снажно кормило и отиснула се тако низ Дунав, прошавши за пола сата поред велике аде на којој је турско утврђење (Ада Кале, прим. Ј.М.²⁴), и остатке утврђења на обали (Санкт Елизабет), а затим су убрзо

²³ *First Military Survey (1763–1787)* – дигитално издање на страници: *Historical Maps of the Habsburg Empire*: <http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=2452030.5963315708%2C5548721.534591783%2C2457710.8229960133%2C5551855.452751474> (10.10.2016).

²⁴ Beattie, William, *The Danube: it's History, Scenery, and Topography, Illustrated in a series of views taken expressly for this work by W. H. Bartlett*, London 1842–1844 – <https://archive.org/details/>

Улазак у теснац Казан – Бартлет, 1844 – Ветеранијева пећина изнад које је деоница Сечењијевог пута (Базиас – Оршава, 1834–1837)

чули ту чувену гласну буку и јек. Таласи су толико громогласно ударили да се вика лађара није чула, већ су морали да се споразумевају покретима. Клеман је био на задњем делу брода и са ужасом посматрао страшне стене и узани пролаз кроз који је требало да проплове, док се брод кретао брзо као стрела, али час право, час попреко, и једва да су један брзак прошли, већ су упали у следећи, и бочно и испред њих. Гравира је сасвим верно дочарала то преламање силовитих таласа и брод како се сналази између њих, попут љуске од ораха. Клеман сведочи да је то тако трајало читавих четврт сата и био је толико заглушен да ништа осим лађара који су зазивали Алаха у помоћ није чуо. Путописац је ускликнуо како су сви били срећни када је капетан објавио да се ово завршило! Искрцали су се у једном селу да предахну, одахну и ручају, а турски лађари су се награђени вратили у Оршаву. Ту је Клеман разгледао остатке чувеног Трајановог моста и записао: „Пошто сам сад сагледао целу струју, једва поверовах да смо успели наш брод кроз тако узан и опасан пролаз да провеземо. Лађари су тврдили да је пловидба током ниског водостаја најопаснија, док се при високом лађа за невољу може удаљити од обале.” Таман су после ручка кренули даље и ушли у покривени део брода са оним јаничарем знацем, кад су чули вику и дерњава. Сви су истрчали на палубу, видели све ствари разбацане у неред, јер је брод ударио у пешчани спруд тако да је настала рупа коју су двојица лађара

danubeitshistory00beatuoft (11.10.2016); v. dalje: J. Todorović, „Dunav – prostor oblikovan idejama (Koncepti i percepcija prirode u putopisima i topografiji XVIII i XIX veka)”, u: *Dunavom od Bezdana do Beograda*, str. 53–70.

покушавала да запуше, а чега се одмах и Клеман прихватио. Јаничар је послат с главним лађарем у село, други је малим чуном отишао да тражи помоћ, једна лађа је прошла поред њих пошто није могла да се заустави... Прича и даље има своје заплете, али се не односи на пролаз Ђердапом, па остављамо радозналим читаоцима да сами наставе.

Николас Ернст Клеман, *Путовање од Беча преко Београда до Килије...*
– Приказ пловидбе кроз Ђердап 1768. године

Вештини пловидбе преко тих брзака дивио се 1835–1836. године Џон Пејџет, безбедно посматрајући са обале како је велики турски брод с троугластим једрима и једним великим веслом које је монтирано да помогне кормиларењу, очас посла трупнуо низ брзаке и само с тим малим труцкањем наставио даље. Претходно је код Београда видео сусрет сва три система пловидбе: на мађарски начин, без употребе једара, већ само вучом, турски – с једрима, и најновији – пароброд „Зрињски”, којим је лично путовао. За Ђердап је записао: „bad name is a bad thing”, и додаје да се дуго сматрало како су ти брзаци непремостива препрека пловидби иако сељаци пилоти из Оршаве неће оклевати да се отисну у погодној сезони у својим тако незграпним пловилима.²⁵

²⁵ Клеман је записао погрешан превод турског назива острва Ада Кале – „Grosse Kitab”, јер је вероватно погрешно чуо „Ada kabir”, у значењу „велико острво” – вид. Кауарýнар, Ајше. „Les îles ottomanes du Danube au XVIe siècle”, in: *Insularités ottomanes*, eds. Nicolas Vatin et Gilles

Најкасније до 19. века усталила се подела Ђердапа на Горњи и Доњи: први је, према белешкама Отоа Дубислава Пирха из 1829, обухватао брзаке ниже Добре – Излаз и Тахталију до Пореча, а Доњи – Демир-капија између Оршаве и Кладова. Пруски племић одважио се на спуст преко брзака Тахталије у „простом, нешивеном пловилу”, у чуну издубљеном од једног дебла са својим пратиоцем Цвијетком и тројицом веслача. Наводи како је „празноверица” о опасностима пловидбе овим делом и даље, Демир-капијом у то време већ напуштена, и да све зависи од нивоа воде и правца пловидбе, узводно или низводно.²⁶ Тај Доњи се даље делио, како је искусни риболовац Михаило Петровић Алас записао, на Велики и Мали, први од Вечерове у дужину од осам, а, заправо, три километра правих брзака до Сипа, а други после Сипа до још мало ниже, обухватајући стеновити плато са шиљатим подводним врховима. Он је верно пренео и чулне доживљаје Ђердапа са брода: чим се прође Ада Кале „већ се чује бука највеће и најопасније катаракте на Ђердапском Дунаву. Издалека се низводно виде запенушани дунавски таласи; вода ври као да кључа.”²⁷

Марсилијеви војноинжењерски подухвати низводно од Београда до Видина уклопили су се у његов опус магнус, природну историју Дунава, као систематски прикупљено, енциклопедијско али пре свега искуствено знање о највећој реци тадашње Европе. Ипак, чак ни његова „Аутобиографија” не пружа довољно чулних утисака, запажања о импресијама које је моћна дунавска маса воде која

Veinstein, Ýstanbul: Institut français d'études anatoliennes, 2004 (generated 29 April 2016): <http://books.openedition.org/ifeagd/1475>). Клеман даје додатне описе под астериксима:

„Etwa eine halbe Stunde von Orsava liegt auf einer Insel eine ziemlich weitläufige Befestigung von denen Türken Grosse Kitab genannt** und gegen über ein Kastell, von welchen beyden Orten man die Donau bestreichen kan. ** Diese Befestigung ist ziemlich regelmäßig, aber sehr schwach gebauet, und die Türken lassen sie immer mehr eingehen. Sie hieß ehemals Sip Palanka, Elizabethen Scha(n)tzen, auch Orsava.” – Kleeman, *Reise von Wien über Belgrad bis Kilianova*, стр. 20–21. Форт (Санкт) Елисабетх је утврђење које је аустријска војска подигла на десној обали Дунава током периода своје власти над северном Србијом 1718-39, да би осигурала прелазак преко Дунава код Оршаве – вид. докторску дисертацију: Volkman, Swantja, *Die Architektur des 18. Jahrhunderts im Temescher Banat*, Selbstverlag, Heidelberg 2001, стр. 97–98, 467. (<http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/1823/1/Dissertation.pdf>) (25. 10. 2016).

²⁶ Пејџет је погрешно разумео и записао да су „Tschaikisten” – шајкаши, добили назив према стражарским кућицама на обалама Саве и Дунава где су службовали, а јасно је да су у питању чардаци, како се и на приложеној илустрацији јасно види. –Paget, John, *Hungary and Transylvania; with remarks on their condition, social, political, and economical*, vol. 2, London 1839, pp. 93–98, 114, 118–119, 132–138. О пробијању и изградњи пута грофа Сечењија, и свим регулацијама дунавских обала и корита, види исцрпно: *Schweiger Lerchenfeld, Amand, Die Donau als Völkerweg, Schifffartsstraße und Reiseroute, mit 467 Abbildungen und Karten...*, Wien – Pest – Leipzig 1896, 510–549, digital: https://archive.org/details/bub_gb_PIUSAAAAYAAJ (31.10.2016).

²⁷ Пирх, *Путовање...*, стр. 98–103.

се ваља, котрља, надире, повија, кривуда, удара, ковитла... остављала на све своје путнике. Марсилијев начин опажања и писања био је инжењерски и енциклопедијски – побројати, пописати, класификовати, научно објаснити природне појаве, живе и неживе твари. Ту није било места за неке интимније белешке, он је стручњак на задатку. Пословни мотив стоји иза Клемановог путовања: он је трговац који је изабрао најкраћи, пловни пут из Беча до Килије у делти Дунава и даље до Цариграда, вероватно безбеднији од копненог, и од чулних утисака најјаче је заступљен аудиодоживљај – халабука таласа, њихова громогласна јака, силовита снага воде, ковитлац таласа који су бацакали лађу као љуску ораха. Његово је аутентично осећање страха и животне опасности приликом прелаза Ђердапских брзака. Визуелно је Клеманов приказ ограничен на сам водоток и његове физичке карактеристике, пенушање побеснелих, изломљених таласа, дочим ниједном није навео какве је боје дунавска вода, да ли се мења на свом току од Београда до Ђердапа, а посебно, каквог је укуса. Остаје непознато каквом водом су били опскрбљени на лађи, премда је похвалио локално вино са подручја око Гребена. Поређења ради, енглески путописац Џорџ Сандиз је 1610. године кушао воду Нила и записао да је лековита за бубреге, олакшавајући измокравање јер је слаткаста и умерено хладна, а изузетно је хранљива, тако да ублажава и болест меланхолије. Нешто касније, Кикле је 1658. за воду реке Саве навео да је „увек мутна и јако нездрава” те изазива дијареју и зато саветује путнике да лети не користе лед који се прави од савске воде.

Оскудица и одсуство израженијих сензорних белешки може се приписати сврсисходности путовања Дунавом поменутих путника – они не скитају гушта ради, нити због уживања у питорескним пејзажима, упијајући све утиске какве налазимо код млађих, романтичарских путописаца и авантуриста. Стога би проширење захвата истраживања на познији период сасвим извесно обогатило основу за једну чулну историју пловидбе Дунавом.

Извори и литература

Marsili, Luigi Ferdinando, *Danubius Pannonico-Mysicus, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustris et in Sex Tomos digestus*, I–VI, Hagae comitum & Amstelodami 1726. – Digitalizovani tomovi na stranici Univerzitetske biblioteke „Svetozar Marković” (poslednji put pristupljeno: 20. novembra 2017):

Tomus 1 – <http://arhiva.unilib.rs/cirilica/dokument/1853/danubius-pannonico-mysicus-observationibus-geographicis-astronomicis-hydrographicis-historicis-physicis-perlustratus-et-in-sex-tomos-digestus-t-1-in-tres-partes-digestus-geographicam-astronomicam-hydrographicam>.

- Tomus II – <http://arhiva.unilib.rs/cirilica/dokument/1854/danubius-pannonico-mysicus-observationibus-geographicis-astronomicis-hydrographicis-historicis-physicis-perlustratus-et-in-sex-tomos-digestus-t-2-antiquitates-romanae-militares-ad-ultramque-ripam-danubii>.
- Tomus III – <http://arhiva.unilib.rs/cirilica/dokument/1855/danubius-pannonico-mysicus-observationibus-geographicis-astronomicis-hydrographicis-historicis-physicis-perlustratus-et-in-sex-tomos-digestus-t-3-de-mineralibus-circa-danubium-effossis-necnon-aqua-abrasis-in-eum-deductis>.
- Tomus IV – <http://arhiva.unilib.rs/cirilica/dokument/1856/danubius-pannonico-mysicus-observationibus-geographicis-astronomicis-hydrographicis-historicis-physicis-perlustratus-et-in-sex-tomos-digestus-t-4-de-piscibus-in-aquis-danubii-viventibus-ab-alloysioferd-com-marsili>
- Tomus V – <http://arhiva.unilib.rs/cirilica/dokument/1857/danubius-pannonico-mysicus-observationibus-geographicis-astronomicis-hydrographicis-historicis-physicis-perlustratus-et-in-sex-tomos-digestus-t-5-de-avibus-circa-aquis-danubii-vagantibus-et-de-ipsarum-nidis>
- Tomus VI – <http://arhiva.unilib.rs/cirilica/dokument/1858/danubius-pannonico-mysicus-observationibus-geographicis-astronomicis-hydrographicis-historicis-physicis-perlustratus-et-in-sex-tomos-digestus-t-6-miscellanae-observationes>
- Autobiografia di Luigi Ferdinando Marsili*, a cura di Emilio Lovarini, Bologna 1930.

Картографска грађа

- Marsili, Luigi Fernando, „Le Fortificazioni alle Porta Feree al Ponte di Traiano alle sponde, et Isole dentro del Danubio errecte dall’Impero Romane per diffesa d’un tanto sito” – BUB Ms. Vol. 48 c 5.
- Belagerung Belgrads durch die k. k. Armee unter Feldmarschall Loudon, 1789*, dostupna je u digitalnom obliku na stranici Virtuelnog muzeja Dunava: <http://virtuelnimuzejdunava.rs/home/plan-of-the-siege-of-belgrade-by-the-austrians-1789.i-213.208.html> (10.10.2016).
- Digital Atlas of the Roman world*, <http://pelagios.dme.ait.ac.at/maps/greco-roman/> (23.10.2013).
- First Military Survey (1763–1787)* – digitalno izdanje na stranici: *Historical Maps of the Habsburg Empire*: <http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=2452030.5963315708%2C5548721.534591783%2C2457710.8229960133%2C5551855.452751474>. (10.10.2016).
- Navigations-Karte der Donau von Semlin an bis zu ihrem Ausfluss ins Schwarze Meer...*, Georg L. von Lauterer, Siegfried von Tauferer, Wien 1789 – Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung: Alb.Port. 247-3.
- Plan de la glorieuse bataille donnée le 16e aout 1717. Proche de Belgrade : entre une partie de l’armee imperiale composée de 50 bataillons 51. compagnies de grenadiers et 24 regiments de cavaleire sous le comandemt de S.A.S.m. le prince Eugene de Savoye, et l’armée Ottomane forte de 200 000 homes*, u : Dumont, Jean et Rousset, Jean de Missy, *Histoire Militaire du Prince Eugene de Savoye, du Prince et Duc de Marlborough, et du*

Prince de Nassau-Frise, Vol. II, The Hague: Isaac van der Kloot, 1729. – dostupna je na stranici digitizirane zbirke „Beograd na starim mapama” Narodne biblioteke Srbije – http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/Kartografska_gradja/Beograd_na_starim_mapama/KR-II-437#page/0/mode/1up (20.10.2016).

Остали извори и литература

- Abramović, Vladimir – Cicmil, Milica, „Into the Terra incognita: Conquest of Belgrade in 1688 in European Engravings”, *Београдски историјски гласник* 5 (2014), 133–151.
- Bartosiewicz, Laszlo – Clive Bonsall – Vasile Şişu, „Sturgeon fishing in the middle and lower Danube Region”, u: Clive Bonsall, V. Boroneat, I. Radovanović (eds.), *The Iron gates in prehistory. New perspectives*, Oxford: Archeopress (2008), 39–54, http://www.research.ed.ac.uk/portal/files/539953/039_Bartwcz.pdf (10.10.2016)
- Beattie, William, *The Danube: it's History, Scenery, and Topography, Illustrated in a series of views taken expressly for this work by W. H. Bartlett*, London, 1844. – <https://archive.org/details/danubeitshistory00beatuoft> (11.10.2016).
- Gradeva, Rossitsa, „War and Peace along the Danube: Vidin at the End of the Seventeenth Century”, *Oriente Moderno, Nuova serie*, Anno 20 (81), 2001, 161, <http://www.jstor.org/stable/25817750> (30.01.2013)
- Gradeva, Rossitsa, „Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries”, *Proceedings of the British Academy* 156 (2009), 331–351.
- Hrabak, Bogumil, „Mostovi pod Beogradom u XVI i XVII veku”, *Godišnjak grada Beograda XXI* (1974), 5–12.
- Ивић, Павле, *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања Потиско-поморишке границе (1703)*, Нови Сад, 1929. година.
- Kayapınar, Ayşe, „Les îles ottomanes du Danube au XVIe siècle”, u: *Insularités ottomanes* [online], eds. Nicolas Vatin et Gilles Veinstein, İstanbul: Institut français d'études anatoliennes, 2004 (generated 29 April 2016), <http://books.openedition.org/ifeagd/1475> (10.10.2016).
- Kanitz, Felix, *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk – von der Römerzeit bis zur Gegenwart, Zweiter Band – Land und Bevölkerung*, Leipzig, 1919.
- Katić, Srđan, *Jegen Osman-paša*, Beograd, 2001. godina.
- Katić, Tatjana, „Garde na Dunavu od XVI do XX veku”, *Jugoslavenski istorijski časopis* 1-2 (2001), 47-52
- Katić, Tatjana, *Tursko osvajanje Srbije 1690. godine*, Beograd, 2012. godina.
- Kisari, Balla György, *Marsigli tábornok térképei*, Budapest 2004.
- Mihajlović, Vladimir V., „L. F. Marsilji – prvi antikvar Srbije”, *Etnoantropološki problemi* 10, sv. 3 (2015), 595–617.
- Mirković, Miroslava, *Rimljani na Đerdapu – Istorija i natpisi*, Zaječar, 2015. godina.
- Molnár, Monika, „An Italian information agent in the Hungarian theatre of war: Luigi Ferdinando Marsigli between Vienna and Constantinople”, u: *A Divided Hungary in Europe: Exchange, Networks and Representations, 1541–1699*, vol. 2, eds. Gabor Almosi et. al, Cambridge Scholars Publishing 2014, 85–105.

- Mrgić, Jelena, „Criss-Crossing the Danube with Marsigli”, *Београдски историјски гласник* 2 (2011), 165-176, ilustr.
- Mrgić, Jelena, „Tracking the mapmaker : the role of Marsigli’s itineraries and surveys at Karlowitz and Passarowitz”, u: *The peace of Passarowitz, 1718*, eds. C. Ingrao – N. Samardžić – J. Pešalj, Purdue University Press, 2011, str. 221–237.
- Mrgić, Jelena, „Dunav – skica za kartografski portret jedne reke”, u: *Dunavom od Bezdana do Beograda*, ur. Đorđe Kostić, Beograd 2012, 217–258.
- Niggl, Simpert, *Diarium, Oder: Aussföhrliche curiose Reiss-Beschreibung. Von Wien nach Constantinopel und von dar wider zuruck in Teutschland*, Schlüter in Augsburg .1701.
- Nikolaus Ernst Kleemanns Reisen von Wien über Belgrad bis Kilianova durch die Butschiaek-Tartarey über Cawschan, Bender, durch di Nogeu-Tartaren in die Crimm, dann von Karffa nach Konstantinopel, nach Smirna und durch den Archipelagum nach Triest und Wien, in den Jahren 1768, 1769 und 1770. Nebst einem Anhang von den besondern Merkwürdigkeiten der Crimmischen Tartaren. Zwente und bermehrte Aufgabe mit vielen Kupfern*, Leipsig, Johann Paul Krauss, 1773. – digitalizovano izdanje Sächsische Landesbibliothek, Staats- und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB), <http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/56301/11/0/>; gravira: <http://eng.travelogues.gr/item.php?view=56014> (7.10.2016).
- Paget, John, *Hungary and Transylvania; with remarks on their condition, social, political, and economical*, vol. 2, London 1839.
- Pernitz, Erika, *Reise in Königreich Ungarn im 18. Jahrhundert*, PhD Thesis, Universität Wien, 2008, 188–191 – http://othes.univie.ac.at/3278/1/2008-12-17_8900956.pdf (3.11.2016)
- Petrović, Mihailo, *Đerdapski ribolovi u prošlosti i sadašnjosti*, Sabrana dela 14, Beograd 1998. godina.
- Пирх, Ото Дубислав пл., *Путовање по Србији у години 1829*, прев. др Драгиша Мијушковић 1899, Просвета – Београд 1983. година.
- Samardžić, Nikola, „Imre Tekeli na Dunavu (1688–1690)”, *Istorijski časopis* 36 (1989), 81–97.
- Самарцић, Радован, *Београд и Србија у списима француских савременика (XVI–XVII век)*, Београд – Историјски архив Србије, 1961.
- Sandys, George, *A relation of a journey begun An: Dom: 1610, Fovre bookes, Containing a description of the Turkish Empire, of Ægypt, of the Holy Land, of the remote parts of Italy, and llands adioyning*, London: W. Baret 1621. – dostupno na: <https://archive.org/details/relationofjourne00sand> (3. 12 .2017).
- Schweiger von Lerchenfeld, Amand, Die Donau als Völkerweg, Schiffartsstraße und Reise-route, mit 467 Abbildungen und Karten...*, Wien – Pest – Leipzig 1896, 510–549, digital: https://archive.org/details/bub_gb_PIUSAAAAYAAJ (31.10.2016).
- Stoye, John. *Marsili’s Europe 1680–1730. The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso*, Yale University Press, New Haven / London 1994.
- Todorović, Jelena, „Dunav – prostor oblikovan idejama (Koncepti i percepcija prirode u putopisima i topografiji XVIII i XIX veka)”, u: *Dunavom od Bezdana do Beograda*, ur. Đ. Kostić, Beograd 2012, 53–70.

- Veselinović, Rajko, „Beograd od 1683. do 1717. godine”, *Godišnjak grada Beograda XV* (1968), 5–25.
- Veterani, Federico, *Memorie Del Maresciallo Conte Federico Veterani, Dall’Anno 1683. Sino All’ Anno 1694*, digitalno izdanje: http://gdz.sub.uni-goettingen.de/dms/load/toc/?PPN=PPN720703123&DMDID=DMDLOG_0001 (7.10.2016).
- Volkman, Swantja, *Die Architektur des 18. Jahrhunderts im Temescher Banat*, Selbstverlag, Heidelberg 2001, (<http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/1823/1/Dissertation.pdf>) (25.10.2016).

Summary

Jelena Mrgić, PhD

Count Marsigli and Navigation in the Djerdap gorge and Middle Danube

The paper aims to present just a short period, a tiny segment of Marsigli's adventurous life, this time as a chief army engineer who built three pontoon bridges on the River Danube in 1689 and 1690. The location of these bridges is determined and signified on the Marsigli's maps from Danubius' sections in this paper, providing the context of the building activity. When compared to later cartographic images, his presentation of the Danube River course is perfectly accurate given the available instruments. The winter months of 1689/90 he spent on this Danube section provided the opportunity for Marsigli to set himself up to making his grand oeuvre. He had help of the local people in scouting, maneuvering and determining the best possible locations for pontoon bridges, with their precise knowledge of the ever changing Danube water currents, but also in rediscovering the remains of many Roman antiquities in the area. Marsigli's autobiographical notes could not provide the complete picture of his mastering the dreadful and fearsome cataracts in the Iron Gates, as well as upstream and downstream. Therefore, some other historical and cartographical sources are used in order to gain a more complete insight into his craftsmanship, his vigor and fearlessness. Furthermore, it might lead to a novel approach – a sensory history of the Danube and its navigation.

Keywords: Count Marsigli (1658-1730), Danube, Djerdap, Great Vienna War (1683-1699), cartography, historical geography.